

<https://doi.org/10.15407/socium2020.03.142>
УДК 316.4

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЧЕРВЕНЬ – ВЕРЕСЕНЬ 2020 РОКУ¹

За даними загальнонаціонального опитування, показано самооцінку матеріального становища, тіньові доходи, індекси соціально-економічних оцінок та очікувань населення України, рівень довіри до всіх гілок влади та загальну оцінку політичної ситуації в Україні.

Ключові слова: індекси соціально-економічних оцінок і очікувань, громадська думка, самооцінка матеріального становища, тіньовий дохід.

Balakiyeva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, head of the board, NGO “Ukrainian Institute for Social Research after Olexander Yaremenko”, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, director, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

SOCIO-ECONOMIC ATTITUDES OF THE UKRAINIAN POPULATION: JUNE – SEPTEMBER 2020

According to the national survey, the paper reveals self-assessment of the financial situation, shadow income, indices of socio-economic assessments and expectations of the Ukrainian population, the level of trust in all branches of government, and the overall assessment of the political situation in Ukraine.

¹ За результатами моніторингових опитувань населення України, що проводяться ГО “Центр “Соціальний моніторинг” та ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв’ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч” (травень і червень 2020 р. – телефонні інтерв’ю). Останнє опитування проведено з 11 по 22 вересня 2020 р. в 24 областях України та м. Київ. Всього опитано 3014 респондентів.

Keywords: indices of socio-economic assessments and expectations, public opinion, self-assessment of financial situation, shadow income.

Пропонуємо розгорнутий аналіз основних показників індексу споживацьких настроїв населення та суміжних індикаторів, що ілюструють динаміку змін показників економічного самопочуття населення України в умовах пандемії COVID-19.

Суб'єктивні оцінки матеріального становища. У літні місяці 2020 р. ми мали змогу спостерігати несуттєве зменшення кількості населення, яке оцінювало своє матеріальне становище як низьке та дуже низьке, насамперед, внаслідок зростання частки опитаних, які відносять себе до прошарку з матеріальним становищем “нижчим за середнє”. Натомість чисельність середнього прошарку не зростала і у перший осінній місяць скоротилася. Зафіксований найвищий за останні 14 років показник середнього прошарку в травні 2020 р. поступово знижується, повертаючись на докарантинний рівень. (Див. табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

**Розподіл відповідей респондентів на запитання:
“Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї України
прийняти за деякий середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте
матеріальне становище Вашої сім’ї?” у 2006–2020 рр., % у динаміці**

	Грудень 2006 р.	Грудень 2007 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Листопад 2011 р.	Грудень 2012 р.	Квітень 2013 р.	Червень 2013 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.
Дуже низьке	4	4	5	5	5	6	4	7	6	4,1	4,8	3,9	8,5	10,6
Низьке	14	16	19	21	19	21	18	25	18	20,6	23,9	21,3	27	31,1
Нижче за середнє	31	28	33	35	34	34	34	40	39	38	36,9	37,5	38,7	33,3
Середнє	41	45	38	36	34	35	38	26	35	33	30,5	31,6	23,9	22,7
Вище за середнє	7	4	8	2	4	3	4	2,5	1,8	3,6	3,4	4,6	1,9	2,2
Високе	3	2	1	0,4	3	0	1	0,5	0,6	0,7	0,5	1	0	0,1
Дуже високе	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0	0
	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.	Червень 2018 р.	Грудень 2018 р.	Травень 2019 р.	Грудень 2019 р.	Травень 2020 р.	Червень 2020 р.	Липень 2020 р.	Серпень 2020 р.	Вересень 2020 р.
Дуже низьке	9,5	6,3	11,3	8,1	7,5	8,1	9,4	8,0	7,7	4,7	6,0	4,7	5,7	7,6
Низьке	22,5	24,0	28,8	26,2	26,4	22,4	24,7	18,6	19,7	15	17,8	17,6	15,9	19,4
Нижче за середнє	34	38,3	32,4	39,3	32,4	34,1	33,7	27,3	33,6	27	31,8	31,5	27,7	31,0
Середнє	29,5	28,7	23,3	23,1	31,0	32,2	29,0	41,4	35,4	47	40,0	40,5	44,7	36,9
Вище за середнє	3,7	2,4	3,4	1,8	2,4	2,9	3,2	4,4	3,2	5,5	3,7	5,2	5,6	4,5
Високе	0,9	0,2	0,8	0,1	0,3	0,3	0	0,3	0,2	0,7	0,5	0,3	0,3	0,6
Дуже високе	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0

Джерело: Тут і далі у таблицях і рисунках – за даними моніторингу ГО “УІСД імені О. Яременка”/ГО “ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

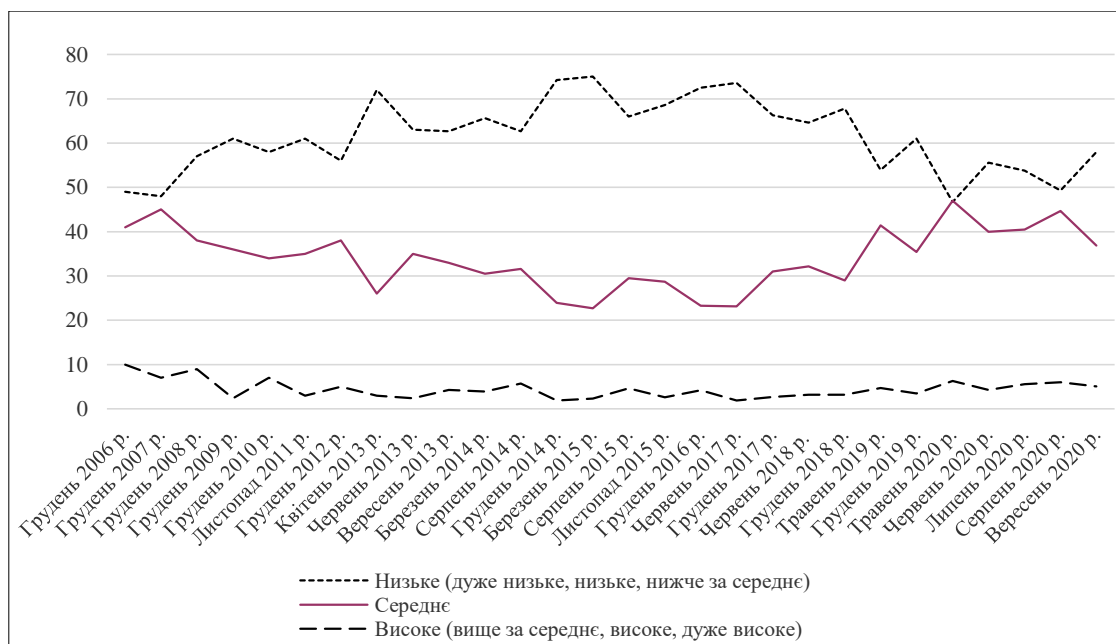

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї в Україні прийняти за деякий середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої сім’ї?” у 2006–2020 рр., % у динаміці

Перегляд показників у розрізі населених пунктів і порівняння з групою економічно активного населення підтверджує припущення, що більш економічно стійкими почуваються жителі обласних центрів і сільської місцевості, менш оптимістично оцінювали своє матеріальне становище жителі інших міст (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо матеріальне становище середньостатистичної сім’ї в Україні прийняти за певний середній показник, то як Ви порівняно з ним оцінюєте матеріальне становище Вашої сім’ї?” у вересні 2020 р., % серед усіх за типом поселення, серед економічно активного населення

	Серед усіх	Обласний центр	Місто	Село	Серед економічно активного населення
Дуже низьке	7,7	6,1	8,1	8,7	3,2
Низьке	19,4	15,4	19,4	23,1	14,4
Нижче за середнє	30,9	34,7	30,7	27,5	31,3
Середнє	36,9	38,9	36,4	35,6	44,0
Вище за середнє	4,5	4,3	4,7	4,5	6,1
Високе	0,6	0,7	0,6	0,6	0,9
Дуже високе	0	0	0	0	0

Тіньові доходи. Обмеження економічної діяльності, пов'язані з адаптивним карантинном, продовжують позначатися на рівні економічної активності населення, а також спричинили падіння рівня доходів населення, в тому числі тіньових. У цілому серед дорослого населення віком від 18 років і старших частка респондентів, які визнали, що отримують плату за свою роботу неофіційно, у вересні 2020 р. становила 11%. Показник скоротився на 3% порівняно з травнем 2020 р., що стало новим мінімумом з 2007 р. Проте тенденція зменшення частки неофіційних платежів у доходах населення не настільки однозначна, оскільки саме у вересні суттєво зріс показник опитаних, які відмовилися відповідати на це запитання. Таку поведінку ми традиційно визначаємо як опосередковану вказівку на ухилення від ствердного варіанта відповіді. Отже, розрахунковий показник залученості виявився вищим, ніж попередній і становить 22,1%. (Див. рис. 2). За результатами опитування можна припустити, що відбулася відкладена компенсація: тіньові доходи знизилися в період карантину та відновилися після виходу із суворого карантину.

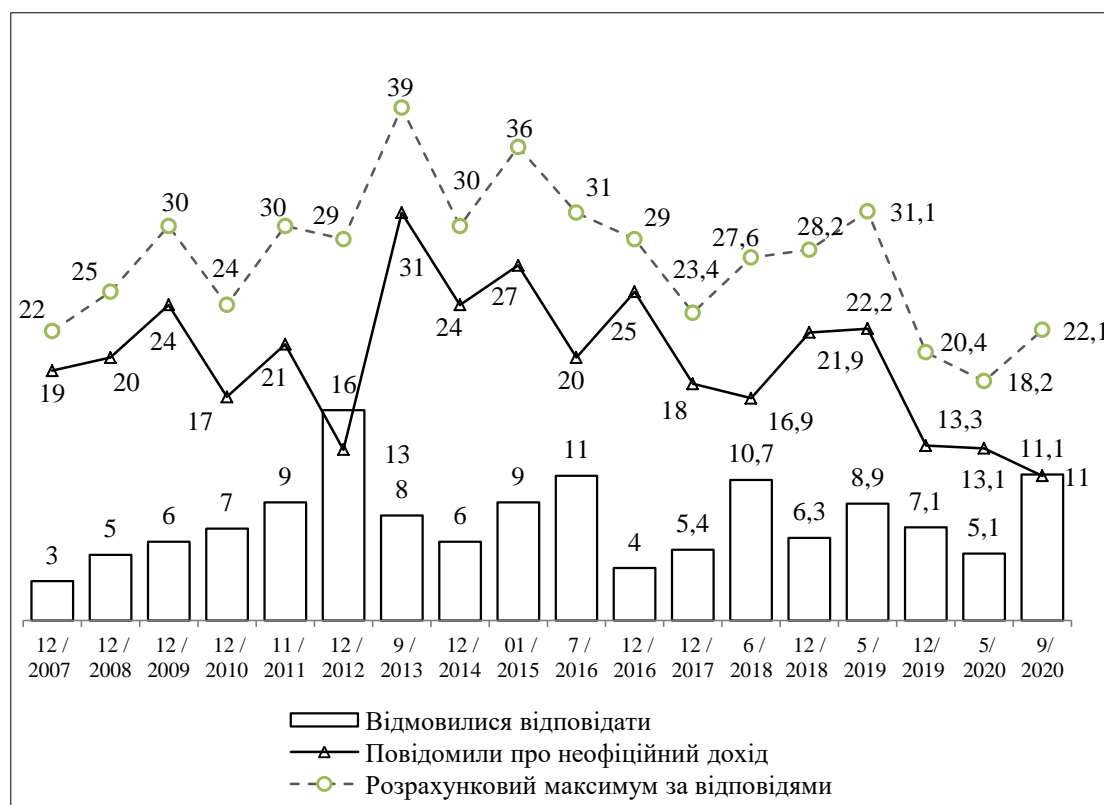

Рис. 2. Частка економічно активного населення, яке залучене або може бути залучене до отримання тіньових доходів (отримують плату за свою роботу неофіційно – “з рук у руки”, “в конверті” тощо) у 2007–2020 рр., % у динаміці

Відповідно до отриманих відповідей, для залучених до тіньових виплат респондентів неофіційні платежі становлять доволі значну частку особистого доходу (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Який відсоток Вашого особистого доходу становлять такі неофіційні надходження?” у вересні 2020 р., % серед усіх, серед економічно активного населення та серед економічно активного населення, яке вказало частку тіньових доходів у структурі особистого доходу

	Серед всіх	Економічно активне населення	
		Серед всього	Серед опитаних, які зазначили частку
До 25%	2,0	2,6	21,1
Від 25% до 50%	2,9	4,2	34,1
Від 50% до 75%	0,6	0,9	7,3
Понад 75%	3,0	4,6	37,4
Не отримують	89,0	84,1	–
Відмовилися відповідати	2,5	3,6	–

Індекси соціально-економічних оцінок та очікувань. Щоквартальний моніторинг соціально-економічних оцінок і очікувань населення здійснюється ГО “УІСД ім. О. Яременка”/ГО “ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” [1–16] та ґрунтується на розрахунку п’яти індексів (методологія розрахунків представлена у додатку А): поточного особистого матеріального становища (ПСо), поточного суспільного матеріального становища (ПСс), очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо), очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс) та інфляційних очікувань (ІО).

Вереснєве опитування зафіксувало поступове відновлення індексів соціально-економічних оцінок та очікувань (табл. 4):

– **ПСо** у вересні 2020 р. становив 72,8 пункту (серед економічно активного населення – 76; серед неактивного – 67,6).

– **ПСс**: 68,5 пункту (серед економічно активного населення – 70,9; серед неактивного – 64,7).

– **ІЕОо**: 72,2 пункту (серед економічно активного населення – 75, серед неактивного – 67,7);

– **ІЕОс**: 64,2 пункту (серед економічно активного населення – 65,3; серед неактивного – 62,6);

– **ІО**: 160,3 пункту (серед економічно активного населення – 157,4; серед неактивного – 165).

Наведені показники демонструють, що після суттєвого падіння (особливо індексів, пов’язаних з власним матеріальним становищем) відбулося поступове зростання показників. Найменш чутливим традиційно виявився показник інфляційних очікувань, що відображає побоювання значної частки населення країни.

Таблиця 4

Динаміка індексів соціально-економічних оцінок і очікувань населення у 2011–2020 рр.

		Листопад 2011 р.	Березень 2012 р.	Вересень 2013 р.	Березень 2014 р.	Серпень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Березень 2015 р.	Серпень 2015 р.	Листопад 2015 р.	Грудень 2015 р.	Грудень 2016 р.	Червень 2017 р.	Грудень 2017 р.	Червень 2018 р.	Грудень 2018 р.	Грудень 2019 р.	Травень 2020 р.	Вересень 2020 р.
ШСо	ЕА	76	73	87	47	48	36	22	39	40	51	63	66	73	72	68	89,9	54,7	76,0
	ЕНА	59	65	83	45	37	28	18	39	37	42	52	56	62	63	51	79,3	63,3	67,6
	Всі	71	71	85	46	43	33	20	39	39	48	59	62	68	68	62	85,2	57,8	72,8
ШСс	ЕА	75	73	83	32	30	28	21	39	39	42	59	67	60	72	62	93,6	42,8	70,9
	ЕНА	64	69	79	32	28	25	20	36	35	43	58	59	57	61	52	86,2	46,2	64,7
	Всі	72	72	81	32	29	27	21	38	38	33	59	71	59	67	58	90,4	44	68,5
ІЕОо	ЕА	83	79	94	55	46	42	31	40	43	51	70	69	79	74	76	100,4	98	75,0
	ЕНА	62	70	87	49	36	32	25	33	39	43	55	57	63	59	57	88,4	90,8	67,7
	Всі	77	76	91	52	42	38	28	38	42	48	64	64	72	68	69	95,2	95,4	72,2
ІЕОс	ЕА	77	76	82	37	30	33	34	45	48	56	60	69	64	72	62	54,0	55,8	65,3
	ЕНА	65	71	77	34	25	28	28	42	49	50	56	63	58	62	53	57,2	62,5	62,6
	Всі	74	75	80	36	28	31	31	45	49	54	58	66	62	68	58	55,3	58,2	64,2
ІО	ЕА	164	165	160	175	177	186	189	183	181	183	175	174	178	174	174	155,6	155,8	157,4
	ЕНА	182	178	167	181	189	193	193	188	184	186	177	182	183	183	178	164,9	166	165
	Всі	170	169	163	177	182	189	190	184	181	184	175	177	180	178	175	159,6	159,3	160,3

Примітка: ЕА – економічно активне населення, ЕНА – економічно неактивне населення. Пояснення щодо розрахунку індексів див. додаток А.

Традиційно зберігаються значні відмінності за індексами соціально-економічних оцінок і очікувань серед різних соціально-демографічних груп (табл. 5): більш стримані оцінки надають респонденти, які проживають в сільській місцевості; найпесимістичніші оцінки надають респонденти старшого віку, жителі Центру, Півдня та Донбасу, а також жінки.

Порівняльний аналіз динаміки індексів соціально-економічних оцінок і очікувань демонструє поступове відновлення оцінок матеріального становища на рівні особистості та суспільства – що є безпосередньою реакцією суспільства на послаблення карантинних заходів і обмежень (рис. 3). Показники вересня є не такими оптимістичними, як в грудні 2019 р. напередодні президентських виборів, але співставні з оцінками 2016–2017 рр. Вже можна констатувати, що економічні переживання населення, спричинені першою хвилею COVID, були меншими, ніж спричинені війною на Сході України, та меншими за переживання наслідків економічної кризи 2008 р.

Індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) після вкрай оптимістичного стрибка навесні минулого року вже відіграв падіння у грудні 2019 р. і навіть незначно зріс у травні. У вересні ми можемо спостерігати відновлення традиційної

синхронності з ІПСс. Вочевидь ми проходимо ще одну точку невизначеності в питанні суспільних оцінок економічних перспектив країни напередодні місцевих виборів. (Див. рис. 4).

Позитивні очікування вже не стримують падіння індексу поточного особистого матеріального становища (ІПСо), але живлять значення індексу очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо). У вересні 2020 р. відновилася традиційна синхронність змін згаданих показників, але залишається питання: чи буде відновлено тренд на покращення оцінок свого матеріального становища, що фіксувався з березня 2015 р. (Див. рис. 5).

Таблиця 5

**Зведення індексів оцінок і очікувань
за соціально-демографічними групами у вересні 2020 р.**

Показник	ІПСо	ІПСс	ІПСс	ІПСс	ІПСс	ІЕОо	ІЕОс	ІО
		нас. пункту	області	країни	інтегральний			
Серед усіх	72,8	75,0	70,8	59,7	68,5	72,2	64,2	160,3
Регіон	Захід	72,9	71,1	67,3	58,4	65,6	75,9	156,0
	Центр	61,9	65,3	63,0	45,3	57,8	57,7	174,7
	Північ	73,1	85,3	79,0	68,7	77,6	73,1	154,2
	Схід	81,8	85,4	78,1	66,2	76,6	78,9	164,4
	Донбас	66,4	72,2	66,9	57,0	65,4	63,8	155,8
	Південь	63,1	72,5	69,3	58,2	66,7	63,2	167,8
м. Київ	92,3	69,2	70,6	67,0	68,9	95,5	64,7	135,7
Тип населеного пункту	Обласний центр	81,9	80,8	77,8	68,3	75,7	86,6	155,4
	Місто	68,9	74,2	68,6	58,0	66,9	63,4	159,0
	Село	68,4	70,2	66,5	53,4	63,4	68,6	166,6
Рівень матеріального становища родини	Дуже низький	42,3	46,3	43,3	32,1	40,5	34,7	182,5
	Низький	59,9	65,4	61,1	50,0	58,8	55,3	169,3
	Нижчий за середній	71,8	74,7	71,7	60,5	69,0	71,9	167,0
	Середній	81,8	83,8	79,3	68,2	77,1	85,1	150,1
	Вищий за середній	110,4	91,0	81,4	71,5	81,3	101,5	124,1
	Високий	90,2	84,1	68,8	64,0	72,3	120,8	137,2
	Дуже високий	–	–	–	–	–	–	–
Вік, років	18–29	81,1	81,2	78,3	66,9	75,5	85,5	150,5
	30–39	79,7	83,4	77,4	65,9	75,6	80,9	153,5
	40–49	72,5	73,8	70,9	58,9	67,9	71,2	161,8
	50–59	67,5	71,0	66,6	55,9	64,5	66,4	162,1
	60 +	64,7	67,3	62,6	52,5	60,8	59,7	171,0
Стать	Чоловік	75,7	75,8	71,9	61,3	69,7	72,7	160,5
	Жінка	70,3	74,3	69,8	58,4	67,5	71,8	160,2
Економічна активність	Активне	76,0	77,4	73,5	61,8	70,9	75,0	157,4
	Неактивне	67,6	71,2	66,4	56,4	64,7	67,7	165,0

Примітка: Пояснення щодо розрахунку індексів див. додаток А.

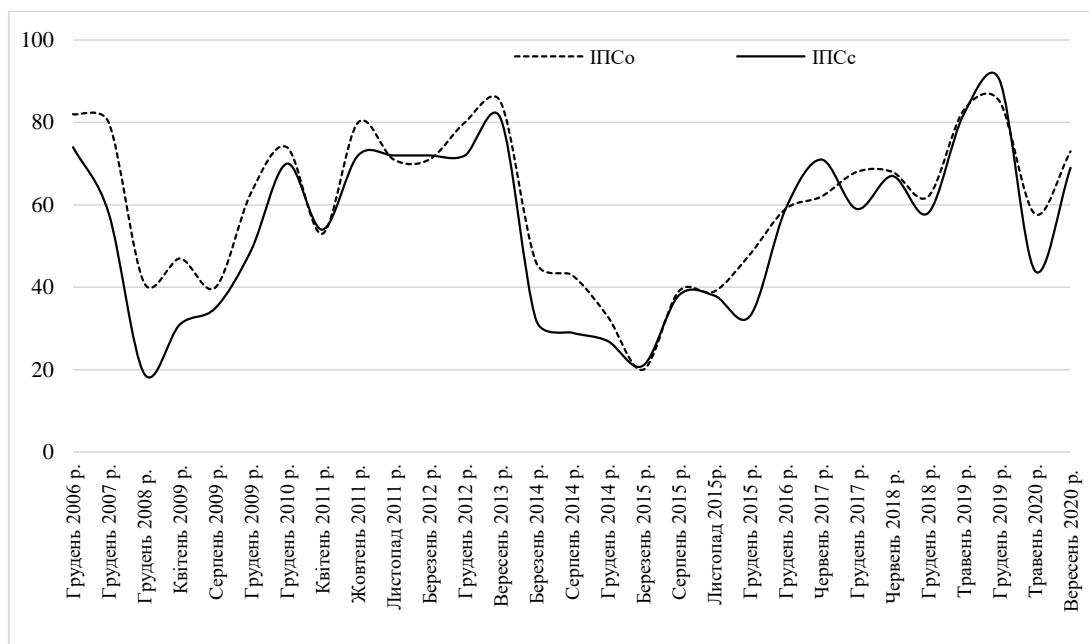

Рис. 3. Динаміка індексів поточного особистого (ІПСО) та суспільного матеріального становища (ІПСс) у 2006–2020 рр.

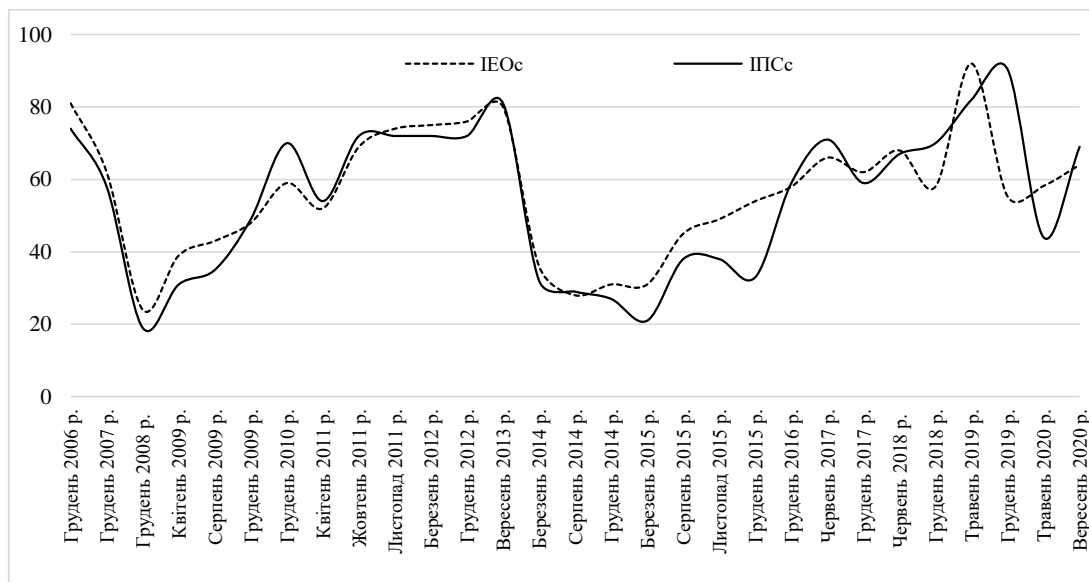

Рис. 4. Розподіл інтегрального індексу поточного суспільного становища (ІПСс) та індексу очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) у 2006–2020 рр.

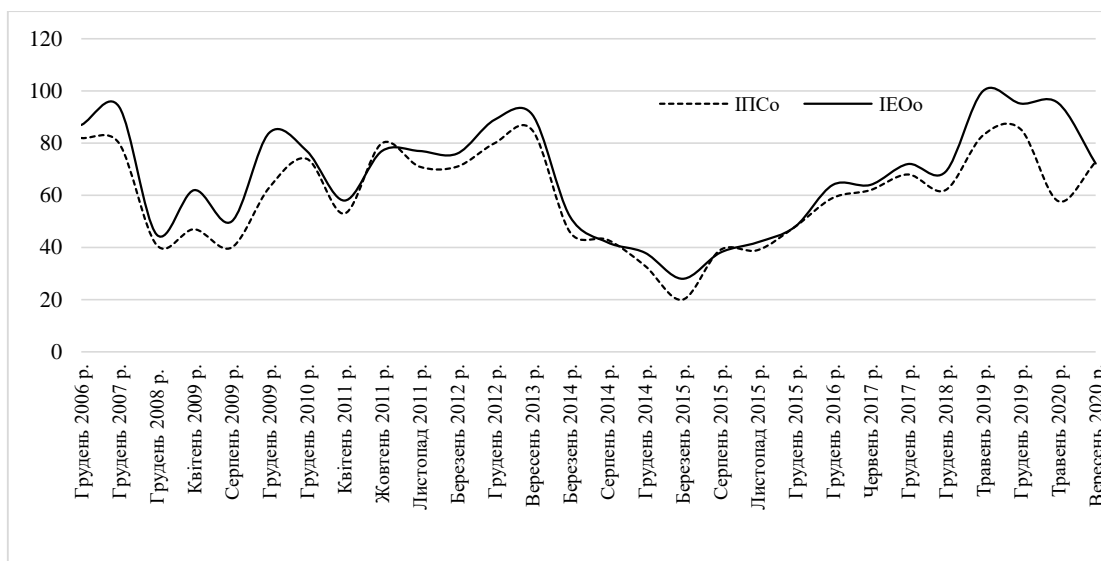

Рис. 5. Розподіл індексів поточного особистого матеріального становища (IPI) та очікуваних змін особистого матеріального становища (IEO) у 2006–2020 рр.

Інфляційні очікування (ІО) залишаються доволі високими і значно перевищують реальні економічні прогнози. Населення продовжує з недовірою ставитися до цін, очікуючи чи то їх зростання, чи то падіння курсу гривні. Індекс очікуваного розвитку економіки країни (ІЕОс) виглядає поки що стабільно на дещо нижчому рівні, повторюючи траєкторію індексу особистого матеріального становища (ІЕОо). (Див. рис. 6).

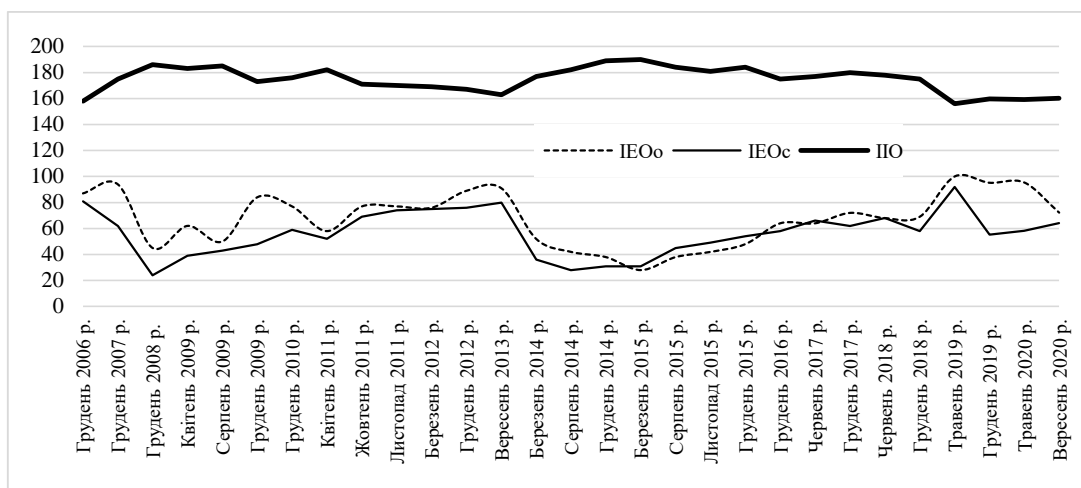

Рис. 6. Динаміка індексів очікування змін особистого матеріального становища (IEOo), очікуваного розвитку економіки країни (IEOs), інфляційних очікувань (ІО) у 2006–2020 рр.

Отже, у вересні 2020 р. в Україні зафіксовано поступове відновлення трендів, які передували карантину.

При цьому, за результатами моніторингу ГО “УІСД ім. О. Яременка”/ГО ”ЦСМ” за участю відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, зафіксовано продовження падіння рівня довіри до всіх гілок влади, розпочате ще у першому кварталі 2020 р. (рис. 7).

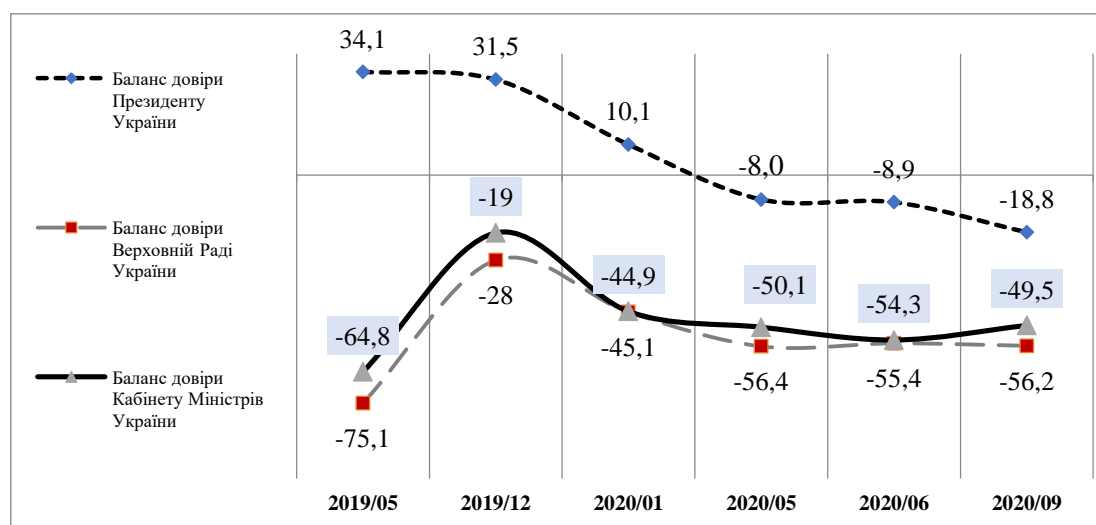

Рис. 7. Динаміка балансу довіри Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України у 2019–2020 рр., %

Продовжує збільшуватися частка населення, яка вважає, що країна рухається у неправильному напрямі: якщо в грудні 2019 р. таких було 45,3%, в травні – червні 2020 р. цей показник зріс до 68–70%, то у вересні 2020 р. він становив 71,6% (рис. 8, табл. 6).

За літо відбулося загострення питань соціально-економічного характеру. За результатами опитування, проведеного в червні 2020 р., актуальним залишається не лише питання війни на Сході України та повернення Криму, але й проблеми економічного характеру, які сукупно перевершують всі інші (табл. 7).

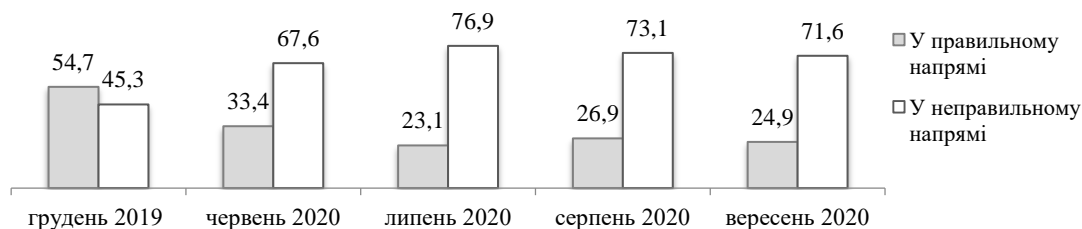

Рис. 8. Динаміка оцінок подій в Україні, грудень 2019 р. – вересень 2020 р., %

Таблиця 6

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Якщо говорити в цілому, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?” у вересні 2020 р., % за регіонами

	Україна	Регіон опитування				
		Західний	Центральний	Східний	Донбас	Південний
У правильному напрямі	24,9	22,9	27,7	23,2	14,6	29,5
У неправильному напрямі	71,6	75,1	68,2	72,1	82,0	67,7
Важко відповісти	3,5	2,0	4,1	4,7	3,4	2,8

Таблиця 7

Розподіл відповідей респондентів на запитання: “Оцініть, наскільки зараз для країни важливими є такі проблеми? Використовуйте шкалу від “1” до “5”, де “1” – зовсім не важливо, а “5” – дуже важливо?”, у вересні 2020 р., %

	Середнє значення, бали	1	2	3	4	5	ВВ
Вирішення воєнного конфлікту на Сході України	4,60	0,6	1,0	9,4	15,4	73,4	0,2
Занепад економіки	4,57	0,5	1,2	9,0	19,2	69,7	0,4
Зростання цін, інфляція	4,57	0,6	1,3	9,7	17,6	70,6	0,2
Зростання тарифів на комунальні послуги	4,55	0,8	1,5	10,0	16,8	70,7	0,2
Відсутність роботи, безробіття	4,49	1,1	1,5	11,3	19,6	66,1	0,4
Корупція та кумівство у владі	4,47	1,3	2,5	9,9	20,2	65,9	0,2
Збагачення олігархів і зубожіння простих людей	4,46	0,8	2,1	12,3	20,4	64,2	0,2
Зростання податків і зборів з боку держави	4,39	0,9	2,1	14,7	21,8	60,2	0,3
Недостатній професіоналізм влади	4,36	1,3	2,8	15,0	20,4	60,2	0,3
Соціальна несправедливість	4,32	0,7	2,5	14,5	28,1	53,9	0,3
Стан екології, навколишнього середовища	4,30	1,3	2,5	16,7	23,7	55,6	0,2
Якість і темпи реалізації реформ у країні	4,29	2,6	2,8	15,7	20,7	57,9	0,3
Проблеми зношеності житлово-комунального господарства та якості послуг у цій сфері	4,26	1,6	3,1	17,8	22,7	54,2	0,6
Залежність від зовнішнього управління з боку інших країн чи міжнародних організацій	4,20	2,3	4,2	16,9	23,9	52,2	0,5
Еміграція українців за кордон, трудова міграція	4,10	3,0	5,6	18,7	23,3	49,2	0,2
Стан демократії та політичних свобод в країні	4,00	3,3	5,6	23,7	22,4	44,8	0,2
Відносини України та Російської Федерації	3,94	7,2	5,8	18,2	22,7	45,7	0,4
Демографічна криза	3,89	4,2	7,6	23,9	23,2	40,9	0,2
Повернення Криму	3,81	8,1	7,5	21,4	20,9	41,9	0,2
Відновлення взаємовигідних торгових та економічних відносин з РФ та країнами СНД	3,67	10,3	8,9	22,8	19,8	38,1	0,1

Висновки. За даними вересневого опитування, зафіксовано зменшення частки населення, що відносить себе до середнього прошарку.

Зростання тіньових доходів. Значення розрахункового показника залученості до тіньових виплат почало зростати: 11,1% економічно активного населення повідомило про отримання тіньових доходів (отримують плату за свою роботу неофіційно – “з рук

у руки”, “в конверті” тощо), ще 11% ухилилися від відповіді; отже, розрахунковий максимум частки економічно активного населення, яка залучена до тіньового сегмента оплати праці, склав 22,1%. Високий показник респондентів, які відмовляються відповідати на запитання про неофіційні доходи, засвідчує зростаючі побоювання фіскального тиску з боку держави.

Динаміка соціально-економічних оцінок. Вереснєве опитування зафіксувало поступове відновлення індексів соціально-економічних оцінок та очікувань. Позитивні тенденції помітні за всіма індиксами, крім інфляційних очікувань: **ПСо** – 72,8 пункту, **ПСс** – 68,5 пункту **ІЕОо** – 72,2 пункту, **ІЕОс** – 64,2 пункту, **ПО** – 160,3 пункту. Високі інфляційні очікування населення продовжують спричиняти негативний тиск і підкріплюються побоюваннями зростання цін на товари широкого вжитку.

Продовжує поступово збільшуватися частка населення, яка вважає що країна **рухається у неправильному напрямі** (71,6%). Відбувається **загострення питань соціально-економічного характеру**: населення України незадоволене рівнем життя, стурбоване проблемами зайнятості, працевлаштування та ризиками безробіття; актуальним залишається питання війни на Сході України; значна частка населення повідомила про проблеми економічного розвитку. Серед топ-проблем, високу важливість яких зазначили три чверті опитаних, – корупція та кумівство у владі, збагачення олігархів і зубожіння простих людей, зростання податків і зборів з боку держави, недостатній професіоналізм влади, соціальна несправедливість, стан екології та навколишнього середовища, якість і темпи реалізації реформ у країні, проблеми зношеності житлово-комунального господарства та якості послуг у цій сфері, залежність від зовнішнього управління з боку інших країн або міжнародних організацій (середній бал 4,20–4,47 за 5-бальною шкалою, де 5 – дуже важливо).

Список використаних джерел

1. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Соціально-економічні настрої населення України: травень – червень 2020 року. *Український соціум*. 2020. № 2. С. 152–171. <https://doi.org/10.15407/socium2020.02.152>
2. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2019 р. *Український соціум*. 2019. № 4. С. 133–145. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.133>
3. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Соціально-економічні оцінки та настрої населення України між президентськими та парламентськими виборами 2019 р. *Український соціум*. 2019. № 2. С. 111–126. <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.111>
4. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2018 р. *Український соціум*. 2019. № 1. С. 105–124. <https://doi.org/10.15407/socium2019.01.105>
5. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України: літо 2018 р. *Український соціум*. 2018. № 3. С. 114–129. <https://doi.org/10.15407/socium2018.03.114>
6. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України наприкінці 2017 р. *Український соціум*. 2018. № 1. С. 95–111. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.095>

7. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України: літо 2017 р. *Український соціум*. 2017. № 2. С. 114–132. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.114>
8. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічного самопочуття населення України. *Український соціум*. 2017. № 1. С. 124–145. <https://doi.org/10.15407/socium2017.01.124>
9. Балакірева О.М., Серета Ю.В. Динаміка соціально-економічного самопочуття та рівня життя населення. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 125–145. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.125>
10. Балакірева О.М., Серета Ю.В. Динаміка матеріального становища та соціально-економічних очікувань населення: березень 2014 р. *Український соціум*. 2014. № 1. С. 148–173. <https://doi.org/10.15407/socium2014.01.148>
11. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок та очікувань населення України: 2006–2012 рр. *Український соціум*. 2013. № 1. С. 171–194. <https://doi.org/10.15407/socium2013.01.171>
12. Балакірева О.М., Серета Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення України: березень 2012 р. *Український соціум*. 2012. № 2. С. 172–192. <https://doi.org/10.15407/socium2012.02.172>
13. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серета Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення України наприкінці 2011 р. *Український соціум*. 2011. № 4. С. 159–179. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.159>
14. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серета Ю.В. Соціально-економічне самопочуття населення та очікування навесні 2011 р. *Український соціум*. 2011. № 2. С. 161–178. <https://doi.org/10.15407/socium2011.02.161>
15. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А., Серета Ю.В. Громадська думка та оцінки ситуації: листопад – грудень 2010 р. *Український соціум*. 2011. № 1. С. 193–215. <https://doi.org/10.15407/socium2011.01.193>
16. Балакірева О.М. Соціально-економічне самопочуття населення України: підсумки 2009 р. та очікування від 2010 р. *Український соціум*. 2010. № 1. С. 165–190. <https://doi.org/10.15407/socium2010.01.165>

Отримано 25.09.20

References

1. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2020). Socio-economic attitudes of the Ukrainian population: May – June 2020. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (73), 152-171. <https://doi.org/10.15407/socium2020.02.152> [in Ukrainian]
2. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Trends of socio-economic assessments and expectations of the Ukrainian population at the end of 2019. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (71), 133-145. <https://doi.org/10.15407/socium2019.04.133> [in Ukrainian]
3. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Socio-economic assessments and sentiments of Ukrainian population between the Presidential and Parliamentary elections in 2019. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (69), 111-126. <https://doi.org/10.15407/socium2019.02.111> [in Ukrainian]
4. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2019). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population in the end of 2018. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (68), 105-124. <https://doi.org/10.15407/socium2019.01.105> [in Ukrainian]
5. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2018). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population: summer of 2018. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 3 (66), 114-129. <https://doi.org/10.15407/socium2018.03.114> [in Ukrainian]
6. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2018). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population in the end of 2017. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (64), 95-111. <https://doi.org/10.15407/socium2018.01.095> [in Ukrainian]

7. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2017). Trends of socio-economic assessments and expectations of Ukraine's population: the year of 2017. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (61), 114-132. <https://doi.org/10.15407/socium2017.02.114> [in Ukrainian]

8. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2017). Dynamics of socio-economic well-being of the Ukrainian population. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (60), 124-145. <https://doi.org/10.15407/socium2017.01.124> [in Ukrainian]

9. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2015). Dynamics of socio-economic well-being and living standards of the population. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 3 (54), 125-145. <https://doi.org/10.15407/socium2015.03.125> [in Ukrainian]

10. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2014). Dynamics of population financial status and socio-economic expectations: March 2014. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (48), 148-173. <https://doi.org/10.15407/socium2014.01.148> [in Ukrainian]

11. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2013). Dynamics of socio-economic assessments and expectations of population of Ukraine 2006-2012. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (44), 171-194. <https://doi.org/10.15407/socium2013.01.171> [in Ukrainian]

12. Balakireva, O.M., Sereda, Yu.V. (2012). Socio-economic well-being of Ukraine's population: March 2012. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (41), 172-192. <https://doi.org/10.15407/socium2012.02.172> [in Ukrainian]

13. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Socio-economic self-being of the population of Ukraine at the end of 2011. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (39), 159-179. <https://doi.org/10.15407/socium2011.04.159> [in Ukrainian]

14. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Socio-economic well-being of population and expectations in springtime 2011. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 2 (37), 161-178. <https://doi.org/10.15407/socium2011.02.161> [in Ukrainian]

15. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A., Sereda, Yu.V. (2011). Public opinion and situation assessment: November – December 2010. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (36), 193-215. <https://doi.org/10.15407/socium2011.01.193> [in Ukrainian]

16. Balakireva, O.M. (2010). Socio-economic well-being of population of Ukraine: results of 2009 and prospects of 2010. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (32), 165-190. <https://doi.org/10.15407/socium2010.01.165> [in Ukrainian]

Received on 25.09.20

Методологія розрахунку індексів соціально-економічних оцінок і очікувань

Індекс	Запитання та варіанти відповідей	Розрахунок
Індекс поточного особистого матеріального становища (ІПСо)	<p>“Як змінилося життя Вашої родини протягом поточного місяця (за останні 30 днів) порівняно з попереднім місяцем?”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Істотних змін не відбулося. 2. Добробут збільшився. 3. Добробут зменшився 	<p>Від частки позитивних відповідей віднімають частку негативних, до різниці додають 100, щоб уникнути появи від’ємних величин. Значення індексів можуть змінюватись у межах від 0 до 200:</p> <ul style="list-style-type: none"> – значення дорівнює 200 у тому разі, якщо всі респонденти позитивно оцінюють економічну ситуацію; – індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок є однаковими; – значення індексу менше ніж 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки
Інтегральний індекс поточного суспільного матеріального становища (ІПСс)	<p>“Як змінилася протягом останнього часу (за останні 2–3 місяці) соціально-економічна ситуація у:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Вашому населеному пункті?; 2) Вашій області?; 3) країні?” <ol style="list-style-type: none"> 1. Стала кращою. 2. Така сама. 3. Стала гіршою 	
Індекс очікуваних змін особистого матеріального становища (ІЕОо)	<p>“Як, на Вашу думку, зміниться матеріальне становище Вашої сім’ї (Ваше особисто) через пів року?”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Істотних змін не відбудеться. 2. Добробут збільшиться. 3. Добробут зменшиться 	
Індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих місяців (ІЕОс)	<p>“Як Ви вважаєте, наступні один-два місяці для економіки країни будуть добрими, поганими часами чи ні добрими, ні поганими?”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Добрими. 2. Поганими. 3. Ні добрими, ні поганими 	
Індекс інфляційних очікувань (ІО)	<p>“Як Ви вважаєте (очікуєте), протягом наступних одного-двох місяців доходи Вашої родини зростатимуть швидше, ніж ціни, приблизно тими самими темпами, що й ціни, або повільніше, ніж ціни?”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Доходи зростатимуть швидше, ніж ціни. 2. Доходи зростатимуть приблизно тими самими темпами, що й ціни. 3. Доходи зростатимуть повільніше, ніж ціни 	